

ЗАГАЛЬНО-СОЦІАЛЬНЕ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИНІВ У КОНТЕКСТІ НЕЗАКОННОГО ЗАВОЛОДІННЯ ОСОБИСТИМ ВАЖЛИВИМ ДОКУМЕНТОМ

Анастасія ГЕТЬМАН,

здобувач наукового ступеня доктора філософії
кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права
Національної академії внутрішніх справ

Автором розглянуто заходи спрямовані на забезпечення належного функціонування системи кримінальної юстиції, за допомогою матеріального та процесуального законодавства. З метою вдосконалення матеріального законодавства, запропоновано нову редакцію частини 3 статті 357 Кримінального кодексу України. Крім того, у статті підкреслено важливість міжнародного співробітництва спрямованого на викоренення злочинів, розглянуто сучасний стан та перспективи такого співробітництва між Україною та країнами Європейського союзу. У публікації проаналізовано зміни процесуального законодавства, що стосуються спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень, до яких належить злочини пов'язані з незаконним заволодінням особистих важливих документів.

Ключові слова: злочин, загально-соціальне запобігання, паспорт, особистий важливий документ, дівзнавач.

GENERAL-SOCIAL PREVENTION OF CRIMES IN THE CONTEXT OF ILLEGAL POSSESSION OF A PERSONAL IMPORTANT DOCUMENT

Anastasiia HETMAN,

Postgraduate Student of the Department of Criminology and Criminal and Executive Law
of National Academy of Internal Affairs

The author considers the measures aimed at ensuring the proper functioning of the criminal justice system, using substantive and procedural legislation. The author proposes a new version of Article 357, part 3 of the Criminal Code of Ukraine, in order to improve substantive legislation. In addition, the article emphasizes the importance of international cooperation aimed at the eradication of crimes, discusses the current state and prospects of such cooperation between Ukraine and the countries of the European Union. The publication analyzes changes in procedural law relating with the facilitation of pre-trial investigation of certain categories of criminal offenses to which related the misappropriation of personal important documents.

Keywords: crime, social protection, passport, personal important document, investigator.

PREVENIREA GENERAL-SOCIALĂ A CRIMELOR LEGATE DE DETURNAREA DOCUMENTELOR PERSONALE

Autorul ia în considerare măsurile menite să asigure buna funcționare a sistemului de justiție penală, folosind legislația de fond și de procedură. Pentru a îmbunătăți legislația de fond, a fost propusă o nouă versiune a articolului 357, partea 3 din Codul penal al Ucrainei. În plus, articolul subliniază importanța cooperării internaționale care vizează eradicarea crimelor, se discută starea actuală și perspectivele unei astfel de cooperări între Ucraina și țările Uniunii Europene. Publicația analizează modificările legislației procedurale referitoare la facilitarea investigației preventive a anumitor categorii de infracțiuni din care fac parte infracțiunile legate de deturnarea documentelor personale.

Cuvinte-cheie: criminalitate, prevenire socială generală, pașaport, document personal important, investigator.

Постановка проблеми. Запобігання злочинів є надважливою діяльністю держави. Доведено, що під час запобігання злочинам пріоритетне місце слід відводити заходам загально-соціального запобігання. Такий підхід дозволяє вирішувати завдання запобігання злочинам найбільш гуманними способами, з найменшими витратами для суспільства, зокрема без включення

в повну силу складного механізму кримінальної юстиції і без використання такої форми державного примусу, як кримінальне покарання [1, с. 45]. Основною метою такого виду запобігання є сприяння добробуту людей і заохочення їх правомірної поведінки через соціальні, економічні, медичні та освітні заходи, при чому особлива увага приділяється дітям і молоді [2, с. 13].

Актуальність теми дослідження. Не зважаючи на широкий спектр досліджень в галузі запобігання злочинів, на сьогоднішній день проблема запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим особистим важливим документом залишалась поза увагою.

Стан дослідження. Різноманітним аспектам запобігання злочинності присвячено праці великої кількості, як вітчизняних так і зарубіжних кримінологів, зокрема Г. Аванесова, А. Алексєєва, Ю. Антоняна, О. Бандурки, В. Бесчастного, О. Бокова, С. Віцина, В. Голіни, Л. Давиденка, І. Даньшина, О. Джужі, Е. Дідоренка, А. Долгової, А. Жалинського, А. Закалюка, А. Зелінського та інших кримінологів.

Метою та завданням статті є дослідження сучасного стану загально-соціального запобігання незаконному заволодінню паспортом або іншим особистим важливим документом в Україні, а також розробка та впровадження сучасних ефективних заходів спрямованих на зменшення кількості злочинів, щодо незаконного посягання на будь-які особисті документи.

Виклад основного матеріалу. Загально-соціальне запобігання злочинів, пов'язаний, насамперед, із належним функціонуванням системи кримінальної юстиції. Воно охоплює: 1) досконале кримінальне законодавство; 2) ефективне процесуальне законодавство, зокрема в контексті співпраці у сфері правової допомоги (наприклад, співробітництво у рамках Євросоюзу (*Eurojust*) і Європолу); 3) наявність засобів і ресурсів, що дають змогу адекватно проводити розслідування [3, с. 93].

Щодо досконалого кримінального законодавства. Сучасні особливості суспільних відносин потребують системного вдосконалення кримінального законодавства, в тому числі відповідальності за незаконне заволодіння особистими важливими документами.

Наразі ч. 3 ст. 357 КК України потребує вдосконалення. У зв'язку з чим пропонуємо нову редакцію ч. 3 ст. 357 КК України «Незаконне заволодіння будь-яким способом паспортом або іншим важливим особистим документом або використання важливого особистого документу, який належить іншій особі - карається штрафом від п'ятиста до тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, або громадськими роботами на строк від вісімдесяти до двохсот сорока годин, або арештом на строк до трьох місяців, або обмеженням волі на строк до трьох років».

Внесення запропонованих змін до Кримінального кодексу України дозволить:

- розширити об'єктивну сторону злочину, враховуючи той факт, що наразі Кримінальним кодексом України не передбачено жодної відповідальності за використання важливого особистого документу, який належить іншій особі;

- привести санкцію статті до європейських стандартів, з метою зменшення тиску кримінальної відповідальності на психічне становище члена суспільства, який вчинив злочин.

- зменшити навантаження на державний та місцеві бюджети на фінансування забезпечення життєдіяльності осіб засуджених до покарання у вигляді позбавлення волі.

Ефективне процесуальне законодавство, зокрема в контексті співпраці у сфері правової допомоги (наприклад, співробітництво у рамках Євросоюзу (*Eurojust*) і Європолу) є дуже важливим у діяльності щодо запобігання злочинності. За часи незалежності України з іншими країнами було підписано значну кількість угод про співробітництво у сфері кримінальної юстиції, зокрема:

18 червня 2007 року було затверджено план дій Україна - ЄС у сфері юстиції, свободи та безпеки, який містить розділ присвячений безпеці документів яким передбачено:

- надання підтримки зусиллям України, спрямованим на забезпечення видачі безпечних проїзних документів та розроблення порядку видачі таких документів, які відповідатимуть мінімальним стандартам безпеки, прийнятим у ЄС;

- кримінальне переслідування осіб, які використовують кілька ідентифікаційних документів, оформлених на різні імена та прізвища;

- сприяння запровадженню машинозчитувальних паспортів і проїзних документів, заохочення до подальшої гармонізації їх елементів безпеки, включаючи біометричні ідентифікатори, що засновані на стандарті ІКАО (ICAO);

- активізація роботи з використання бази даних Інтерполу про втрачені, викрадені бланки проїзних документів та оформлені проїзні документи (ASF-STD) національними правоохоронними органами [4].

Наразі Україна впевнено рухається у заданому напрямку.

06 грудня 2012 року набрав чинності Закон України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус». Відповідно до цього Закону в Україні було розпочато роботи із запровадження в регіонах оформлення і видачі паспорта громадянина України, що містить безконтактний електронний носій із біометричними даними власника

документа та створення відповідної інфраструктури.

З метою запровадження біометричних документів для виїзду за кордон Кабінетом Міністрів України було прийнято постанову від 07 травня 2014 року № 152 «Про затвердження зразка бланка, технічного опису та Порядку оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, знищення паспорта громадянина України для виїзду за кордон з безконтактним електронним носієм, його тимчасового затримання та вилучення». Відповідно до зазначеної постанови, біометричні закордонні паспорти в Україні запроваджено з 1 січня 2015 року.

Порядком оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсним та знищення паспорта громадянина України, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 року № 302 встановлено зразок бланка, технічний опис та Порядок оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, знищення паспорта громадянина України. Відповідно до цієї постанови, оформлення і видачу паспорта громадянина України з безконтактним електронним носієм у вигляді пластикової картки було запроваджено з 01 січня 2016 року.

Відповідно до ч.ч. 6-7 Загальної частини Порядку оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення, повернення державі, визнання недійсним та знищення паспорта громадянина України затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 року № 302 обмін паспорта здійснюється у разі: 1) зміни інформації, внесеної до паспорта (крім додаткової змінної інформації); 2) отримання реєстраційного номера облікової картки платника податків з Державного реєстру фізичних осіб - платників податків (РНОКПП) або повідомлення про відмову від прийняття зазначеного номера (за бажанням); 3) виявлення помилки в інформації, внесеної до паспорта; 4) закінчення строку дії паспорта; 5) непридатності паспорта для подальшого використання; 6) якщо особа досягла 25- чи 45-річного віку та не звернулася в установленому законодавством порядку не пізніше як через місяць після досягнення відповідного віку для вклеювання до паспорта зразка 1994 року нових фотокарток; 7) наявності в особи паспорта зразка 1994 року (за бажанням).

Оформлення (у тому числі замість втраченого або викраденого), обмін та видача паспорта здійснюються: 1) особі, яка досягла 14-річного віку, - на підставі заяви-анкети, поданої нею особисто; 2) особі, яка досягла 14-річного віку та

яка визнана судом обмежено дієздатною або недієздатною, - на підставі заяви-анкети одного з батьків (усиновлювачів), опікунів, піклувальників або інших законних представників (далі - законні представники); 3) особі, яка відбуває покарання в установах виконання покарань або перебуває на тривалому стаціонарному лікуванні в закладах МОЗ закритого типу, - через уповноважену особу адміністрації відповідної установи чи закладу (далі - уповноважена особа).

Таким чином, аналізуючи чинне законодавство можна стверджувати, що існує вичерпний перелік підстав та умов для обміну та видачі паспорта громадянина України нового зразка у формі id-картки. З однієї сторони такий перехід на нову форму паспорта допоможе здійснити більш м'який перехід до нової форми документу, уникнути незручностей для всіх громадян України (великі черги, додаткові витрати для оформлення документів, втрата часу) та надасть час для органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій на встановлення нового обладнання електронної системи зчитування ID-карток. З іншої сторони це негативно впливає на безпеку особистих документів та залишає простір для зловживань злочинцями, що не можна залишати поза увагою.

22 грудня 2010 року Україною та ЄС було схвалено План дій з лібералізації візового режиму «Безвізовий діалог між Україною та ЄС», презентованому для України в Брюсселі, який містив часові рамки повного переходу на видачу біометричних закордонних паспортів [5].

З 11 червня 2017 року для України вступило у силу рішення про запровадження ЄС безвізового режиму. Запровадження ЄС безвізового режиму для України свідчить про високу довіру держав-членів та інституцій ЄС до рівня безпеки документів України, управління кордоном, запобігання нелегальній міграції, боротьбі з організованою злочинністю та забезпечення прав та свобод людини в Україні.

У грудні 2014 року між Україною та Європейським Союзом було підписано Угоду про оперативне та стратегічне співробітництво завершує успішні переговори між Україною та Європолем про те, як ефективно об'єднати зусилля у боротьбі з серйозною та організованою злочинністю. Після набуття чинності угоди цей новий рівень співпраці став важливим для вирішення пріоритетних сфер злочинності, що впливають як на Європейський Союз, так і на Україну, наприклад, безпеку особистих документів, торгівлю наркотиками, контрафактні товари та нелегальну міграцію.

Крім того, 14 грудня 2016 року між Україною та Європолем була підписана Угода про оперативне та стратегічне співробітництво, яка набрала чинності 12 липня 2017 року та припинила дію попередньої Угоди між Україною та Європолем про стратегічне співробітництво 2009 року, метою якої було посилення співробітництва держав-членів ЄС, які діють через Європол, з Україною в запобіганні серйозним формам міжнародної злочинності, їхньому виявленні, припиненні та розслідуванні, шляхом обміну стратегічною й технічною інформацією [6, ст. 1]. Відповідно до ст. 4 чинної Угоди про оперативне та стратегічне співробітництво крім обміну інформацією, співробітництво може включати: обмін спеціальними знаннями, загальними зведеннями, результатами стратегічного аналізу, інформацією щодо процедур кримінальних розслідувань, інформацією про методи запобігання злочинності, участь у навчальних заходах, а також надання консультацій та підтримки в окремих кримінальних розслідуваннях [6].

Таким чином, завдяки укладеній угоді українським правоохоронцям надана можливість брати участь у спільних поліцейських заходах разом з іноземними колегами, здійснювати обмін і аналіз оперативної та стратегічної інформації, встановлювати місцезнаходження злочинців, які перебувають у розшуку, створювати міжнародні спільні слідчі групи тощо. Самостійним структурним підрозділом апарату Національної поліції України, який забезпечує представництво України в Європейському поліцейському офісі є Департамент міжнародного поліцейського співробітництва, який є центром координації та забезпечення взаємодії правоохоронних органів України з компетентними органами зарубіжних держав з питань, що належать до сфери діяльності Європолу [7, с. 649-650].

Отже, чинні Угоди про співробітництво між Україною та Європолем і Євроюстом створюють правову базу для використання Україною можливостей цих організацій, а саме: компетентні органи України і ЄС зможуть ефективно співпрацювати у розслідуванні злочинів, обговоренні питань що стосуються співробітництва в цілому. Крім того, на наш погляд, до основних напрямів співробітництва України з інституціями Європейського Союзу у правоохоронній сфері, є: обмін стратегічною і оперативною інформацією, збір доказів, переслідування та видача злочинців, створення спільних слідчих груп, посилення співпраці та організація робочих візитів представників правоохоронних органів іноземних держав,

надання інших видів допомоги з метою протидії міжнародній злочинності тощо. На підставі вищевикладеного, можна дійти висновку, що Україна доклала чимало зусиль для того, щоб співпрацювати з державами-членами Європейського Союзу та його правоохоронними органами (Європолем та Євроюстом) з метою подолання масштабної проблеми сучасності – злочинності, а також підвищення рівня законності, безпеки та правопорядку в Україні [7, с. 650-651].

Окремо варто зупинитися на засобах і ресурсах, що дають змогу адекватно проводити розслідування. Відповідно до Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженої указом Президента України від 08 квітня 2008 року № 311/2008 реформування кримінального законодавства потребує трансформації окремих злочинів в кримінальні проступки. Запровадження поняття «кримінальний проступок» спрямоване на встановлення окремої процедури розслідування для злочинів невеликої тяжкості.

Минуло 10 років і 22 листопада 2018 року Президент України, з метою реалізації вищезазначеної концепції, підписав Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень», який набере чинності з 01 січня 2020 року.

Відповідно до частини 2 статті 12 Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» Кримінальним проступком є передбачене цим Кодексом діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачене основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі.

Тобто, основним критерієм для виокремлення кримінального проступку є 1) вчинення діяння, яке передбачене Кримінальним кодексом України; 2) вид та розмір основного покарання, тобто це повинен бути штраф у розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі. Враховуючи, що за незаконне заволодіння паспортом або іншим особистим важливим документом передбачено кримінальну відповідальність у вигляді штрафу до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арешту на строк до трьох місяців, або обмеження волі на строк до трьох років, даний вид злочину підпадає під визначення кримінального

проступку. У зв'язку з чим пропонуємо розглянути нововведення, які стосуються ефективності та оптимізації досудового розслідування цього виду злочину.

На даний час в Україні будь-який злочин розслідується за єдиною процедурою та однією уповноваженою особою – слідчим органу досудового розслідування. На практиці це доволі бюрократична процедура, яка разом із системними проблемами в самих інституціях призводить до ситуації, за якої більшість часу слідчий витрачає на складення й оформлення паперових матеріалів для типових злочинів. Навантаження на одного слідчого може сягати і 150, і 200, і 300 кримінальних проваджень одночасно. Це означає, що у слідчого поліції часу на розслідування складних і тяжких справ – вбивств, зґвалтувань, тяжких тілесних ушкоджень тощо – просто не залишається [8].

Цікаво, що нетяжкі злочини, які за новим законом стають проступками, становлять близько чверті від загальної кількості складів злочинів, визначених у Кримінальному кодексі. Але це «на папері». На практиці ж (за наявними статистичними даними) в загальній кількості розслідуваних злочинів нетяжкі складають майже 50 % [9].

То ж законодавець небезпідставно вважає, що спрощений порядок досудового розслідування у формі дізнання всіх кримінальних правопорушень невеликої тяжкості сприятиме зменшенню навантаження на органи досудового слідства. За новим законом вони проводитимуть розслідування проступків за скороченою процедурою у формі досудового дізнання, тривалість якого не повинна перевищувати 1 місяця з дня вручення особі повідомлення про підозру. Зауважимо, що до внесення відомостей про вчинення кримінального проступку уповноважена особа має право невідкладно провести огляд місця події, відібрати пояснення, провести медичне освідчування, зняти показники з технічних пристроїв [9].

Відповідно до частини 3 Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» досудове розслідування кримінальних проступків буде здійснювати дізнавач - службова особа підрозділу дізнання органу Національної поліції, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за додержанням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, у випадках, установлених Кримінальним кодексом України, уповноважена особа іншого підрозділу зазначених органів, які уповноважені в межах компетенції, передбаченої Кримінальним кодексом України.

Хто буде відноситись до дізнавачів наразі ще не відомо, можливо, цим займатимуться окремі працівники, набрані в спеціальний підрозділ, а, можливо, дільничні офіцери та патрульні. Але, на наш погляд, це мають бути колишні оперативні працівники, які не пішли працювати детективами. Адже сьогодні в поліції триває експеримент з об'єднання функцій слідчого та оперативника в єдиного детектива з метою зменшення бюрократії у взаємодії між ними, яка затягує розслідування. Фаховість оперативного працівника зможе зробити розслідування проступків якіснішим [8].

Важливо зазначити, що після направлення прокурором обвинувального акту до суду, останній протягом 5 днів має розглянути справу. Якщо обвинувачений визнає свою вину та не має наміру оспорювати встановлені в ході дізнання обставини, суд може розглянути провадження щодо нього без виклику учасників до зали судових засідань. Після відбуття покарання особа, яка була притягнута до кримінальної відповідальності за вчинення кримінального проступку, вважатиметься такою, що не має судимості [9].

Висновки. Таким чином, підсумовуючи викладене, варто визнати, що дослідження сучасного стану запобігання злочинності у світі дає підстави вважати, що основою запобігання злочинності в державі є розвиток системи кримінального правосуддя та запровадження загальносоціальної запобіжної діяльності. Сьогодні Україна перебуває в процесі реформування. Прагнення до Європейського Союзу змушує змінювати загальноприйняті погляди на ключові аспекти запобігання злочинності, це стосується також й загальносоціального підходу.

Можна констатувати, що з одного боку існує висока імовірність того, що запровадження інституту кримінального проступку допоможе активізувати розслідування злочинів пов'язаних з незаконним заволодінням паспорту або іншим особистим важливим документом. Водночас, відсутність чіткої регламентації досудового розслідування кримінальних проступків та невизначеність стосовно діяльності відповідальних органів може призвести до стагнації.

Список використаної літератури

1. Карпович О. Г. Предупреждение финансового мошенничества. Актуальные проблемы / О. Г. Карпович // Российская юстиция. - 2010. - №9. - С. 45.
2. Handbook on the Crime Prevention Guidelines Making them work – New York: UNITED NATIONS PUBLICATION, 2010. – 124 с. – (United Nations Office on

Drugs and Crime). – (CRIMINAL JUSTICE HANDBOOK SERIES). - Режим доступу до ресурсу: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/Handbook_on_Crime_Prevention_Guidelines_-_Making_them_work.pdf.

3. Levi M. The Preventative Control of Organised Crime in Europe: The Emerging Global Paradigm? // International Key issues in Crime Prevention and Criminal Justice. Papers in celebration of 25 years of HEUNI. HEUNI. — Helsinki 2006. Publication Series. — № 50. — P. 93.

4. УГОДА про співробітництво між Україною та Європейською організацією з питань юстиції [Електронний ресурс]. – 2007. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_024-16.

5. Безвізовий діалог між Україною та ЄС. План дій з лібералізації візового режиму [Електронний ресурс]. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001.

6. Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-16. ст. 1.

7. Устименко О.С. Співробітництво України з Європолом та Євроюстом / О.С. Устименко // Сучасний рух науки: тези доп. III міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 1-2 жовтня 2018 р. – Дніпро, 2018. – 648-652.

8. Крапивін Є. Кримінальні проступки: панацея від дрібних злочинів, чи обмеження прав? [Електронний ресурс] / Крапивін Є. // Іb.ua. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://lb.ua/blog/yevgen_krapivin/400068_kriminalni_prostupki_panatseya_vid.html.

9. Дроздова О. Кримінальні проступки: 5 аспектів новели, які мають розуміти усі українці [Електронний ресурс] / Дроздова О. // Закон і Бізнес. – 2018. – Режим доступу до ресурсу: https://zib.com.ua/ua/135393-kriminalni_prostupki_5_aspektiv_noveli_yaki_mayut_rozumiti_u.html.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

ГЕТЬМАН Анастасія Дмитрівна,
здобувач наукового ступеня доктора філософії кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ;

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

HETMAN Anastasiia Dmytrivna,
Postgraduate Student of the Department of Criminology and Criminal and Executive Law of National Academy of Internal Affairs;
anastasiygetman@i.ua